

**O'QITUVCHI KASBIY FAOLIYATIDA MULOQOT MADANIYATI
VA PSIXOLOGIYASI**

Toshkent ijtimoiy innovatsiya universiteti 3 kurs talabasi

Egamberdieva Gulnora Toshmurodovna

Ilmiy rahbar: Latipova Ma'rifat Salohiddin qizi

Toshkent Ijtimoiy Innovatsiya Universiteti

Pedagogika va psixologiya" kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada o'qituvchining kasbiy faoliyatida muloqot madaniyati va psixologik bilimlarning tutgan o'rni yoritilgan. Muallif pedagogik muloqotni o'quvchi shaxsini shakllantiruvchi nozik san'at sifatida talqin qilib, nutqiy madaniyat, noverbal vositalar, tinglash san'ati hamda temperament turlari, yosh davri psixologiyasi kabi omillarning ta'lim samaradorligiga ta'sirini tahlil qiladi. Shuningdek, o'qituvchining kundalik faoliyatida uchraydigan muloqot xatolari va ularni bartaraf etish yo'llari amaliy misollar bilan ochib berilgan. Maqola bo'lajak pedagoglar, amaliyotchi o'qituvchilar va pedagogik psixologiyaga qiziquvchi kitobxonlarga mo'ljallangan.*

Kalit so'zlar: *pedagogik muloqot, muloqot madaniyati, pedagogik psixologiya, o'qituvchi mahorati, shaxslararo munosabat.*

Аннотация: *В данной статье рассматривается роль культуры общения и психологических знаний в профессиональной деятельности педагога. Автор трактует педагогическое общение как тонкое искусство формирования личности учащегося, анализируя влияние таких факторов, как речевая культура, невербальные средства, искусство слушания, а также типы темперамента и возрастная психология на эффективность обучения. Кроме того, на практических примерах раскрываются коммуникативные ошибки, встречающиеся в повседневной деятельности учителя, и пути их преодоления. Статья предназначена для будущих педагогов, практикующих учителей и читателей, интересующихся педагогической психологией.*

Ключевые слова: педагогическое общение, культура общения, педагогическая психология, мастерство учителя, межличностные отношения.

Annotation: This article examines the role of communication culture and psychological knowledge in the professional activity of a teacher. The author interprets pedagogical communication as a subtle art of shaping the student's personality, analyzing the influence of factors such as speech culture, non-verbal means, the art of listening, as well as temperament types and developmental psychology on educational effectiveness. Furthermore, practical examples illustrate communication errors encountered in a teacher's daily work and ways to overcome them. The article is intended for future educators, practicing teachers, and readers interested in pedagogical psychology.

Keywords: pedagogical communication, communication culture, pedagogical psychology, teaching mastery, interpersonal relations.

Kirish

Inson qalbining eng nozik torlarini cherta oladigan, bir qarashda mehr, bir soʻzda esa butun bir umrga yetadigan ibratni jo eta oladigan zot borki, u – ustozdir. Ustozning qoʻlidagi eng qudratli qurol bu – kitob yoki koʻrsatkich emas, balki uning muloqot madaniyati va teran psixologik bilimlaridir. Zero, chinakam taʼlim-tarbiya jarayoni quruq maʼlumot uzatish emas, ikki qalbning uchrashuvi, ruhiyatning oʻzaro raqsidir.

Pedagogika bu – sanʼatlar ichida eng mushkuli va eng sharaflisidir. Chunki uning xomashyosi loy yoki tosh emas, balki tirik inson ruhiyatidir. Buyuk mutafakkir, sharq allomasi Abu Nasr Forobiy taʼkidlaganidek, "Ustozning soʻzi va xatti-harakati bolalar uchun tirik namuna boʻlishi lozim. Agar ustoz oʻzi aytgan narsaga amal qilmasa, uning soʻzi havoda qoladi." Darhaqiqat, oʻqituvchining kasbiy qudrati uning diplomida yoki sertifikatlarida emas, balki bola bilan qura oladigan oʻsha nozik, samimiy va psixologik jihatdan puxta muloqotida yashiringan.

Muloqot – bu shunchaki nutq jarayoni emas, bu ikki yoki undan ortiq shaxsning oʻzaro bir-birini tushunish, his etish va qabul qilishidir. Oʻqituvchi uchun

muloqot madaniyati bu kasbiy qurol, hayotiy zarurat va ma'naviy libosdir. Muloqot madaniyati o'zida quyidagi bir necha asosiy jihatlarni mujassamlashtiradi:

- Nutqiy madaniyat: O'qituvchining tili sodda, ravon, mantiqiy va adabiy me'yorlarga mos bo'lishi kerak. Savodsiz yoki qo'pol nutq bolalar ishonchini bir zumda so'ndiradi.
- Noverbal vositalar: Mimika, imo-ishoralar, qomat holati (postura) va vizual aloqa. Ba'zan bitta mehri tabassum ming so'zdan ko'proq ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchi sinfga kirgandagi yuz ifodasi butun darsning muvaffaqiyatini belgilaydi.
- Tinglash san'ati: Bu eng muhim va ko'pchilik e'tibor bermaydigan qirradir. O'quvchi gapirganda ustozning diqqat bilan, sabr-toqat ila, ko'ziga qarab tinglashi uning shaxsini hurmat qilishning eng oliy belgisidir.

Madaniyatli muloqotning asosiy mezon – bu o'quvchi shaxsiga daxldorlik. Buyuk ingliz yozuvchisi Uilyam Shekspir so'zlariga quloq tutsak: "Yaxshi so'z – bu boyluk, ammo yaxshi so'zni to'g'ri joyda aytish – bu san'at." O'qituvchi aynan o'sha san'at egasi bo'lishi, ya'ni qayerga qanday so'zni qo'yishni bilishi lozim. Maqto'v jamoat oldida, tanbeh esa yolg'izlikda berilishi kerakligi psixologik jihatdan to'g'ri qaror hisoblanadi.

Pedagogik psixologiya – ruhiyat injeneriyasi

Agar muloqot madaniyati "qanday gapirish" san'ati bo'lsa, pedagogik psixologiya "kimga gapirish"ni tushunish ilmidir. Har bir sinf bir-biridan tubdan farq qiluvchi, o'ziga xos fe'l-atvor, temperament va taqdirga ega bo'lgan shaxslar ansamblidir. O'qituvchi psixologik bilimlar orqali bu ansamblning dirijyoriga aylanadi. Psixologik bilimlar o'qituvchiga quyidagi jihatlarda yordam beradi:

- *Temperament turlarini hisobga olish*: Xolerik bolaga baland ovozda buyruq berish qarshilik uyg'otishi, melanxolik bolani esa izza qilishi mumkin. Sangvinikka ko'proq erkinlik, flegmatikka ko'proq vaqt va sabr kerak.
- *Yosh davri psixologiyasi*: Kichik maktab yoshidagi (7-11) bolalar o'qituvchiga mutlaq ishonch va taglid orqali o'rganadi. O'smirlar (11-15) esa avtoritetni shubha ostiga oladi, ular uchun adolat va hurmat asosiy mezon. Yuqori

sinf o'quvchilari (15-18) bilan esa faqat tengma-teng, intellektual muloqot o'rnatish mumkin.

- *Emotsional barqarorlik:* O'qituvchi sinfdagi mojaroli vaziyatlarni, o'quvchining negativ emotsiyalarini to'g'ri boshqara olishi kerak. Buning uchun u o'zining ichki hissiyotlarini tiyishni, ya'ni o'z-o'zini boshqarish (self-menejment) usullarini bilmog'i zarur.

Ushbu bilimlar o'qituvchini oddiy ma'lumot yetkazuvchidan, nozik psixolog va tarbiyachiga aylantiradi.

O'qituvchi nafaqat o'z fanining bilimdoni, balki ma'lum darajada nozik psixolog ham bo'lmog'i lozim. Har bir sinf – bu betakror olam. Kimdir intiluvchan, kimdir ichki ziddiyatlar girdobida. Ustozning psixologik bilimi unga qaysi o'quvchini maqtash, qaysi birini yakka holda, pichirlab ogohlantirish kerakligini o'rgatadi.

Psixologik jihatdan barkamol o'qituvchi "o'qimaydigan" yoki "yaramas" degan tamg'a bilan hech qachon bola qalbiga bolta urmaydi. U biladiki, tajovuzkorlik ortida ko'pincha e'tiborga bo'lgan ochlik, darsga befarqlik ortida esa qo'rquv yoki oilaviy muammolar yashirinadi. U bolaning xulq-atvori ortidagi sababni qidiradi. Bunday ustoz ko'zgu rolini o'ynaydi: u o'quvchiga uning ichki imkoniyatlarini ko'rsatib bera oladi, o'ziga bo'lgan ishonchni mustahkamlaydi.

Tarixga nazar solsak, ko'plab buyuk shaxslar o'z muvaffaqiyatlari zamirida bitta mehrlil muloqot turganini tan olishgan. Birgina iliq so'z butun umrga yo'l ko'rsatuvchi mayoqqa aylanishi mumkin. O'qituvchining har bir so'zi – qudratli qurol. Bu qurol bilan jarohat ham yetkazish, hayotbag'ish ham etish mumkin. Shuning uchun ham buyuk alloma Yusuf Xos Hojib ta'kidlaganidek: "Tilingni kuzat, boshingni saqlaysan. So'zingni kuzat, ishingni o'nglaysan".

Psixologik muloqotda samimiyat, empatiya (o'zgani his eta olish) va refleksiya (o'zini tahlil qilish) asosiy mezonlardir. Qachonki ustoz darsda o'zining shaxsiy muammolarini chetga surib, butun borlig'i bilan bolalar dunyosiga sho'ng'isa, ana o'shanda haqiqiy mo'jiza yuz beradi – o'quvchi ishonadi, ochiladi va rivojlanadi.

XXI asr texnologiya asri, ammo hech bir planshet yoki sun'iy intellekt o'qituvchining jonli muloqoti o'rnini bosa olmaydi. Bugungi zamonaviy o'qituvchi fakatgina "bilimlar tarqatuvchisi" emas, u fasilitator (yo'naltiruvchi), murabbiy va koordinatoridir. U o'quvchiga bilim olishda yordamchi bo'lib, psixologik xavfsiz muhit yaratadi. Bunda zamonaviy pedagog:

- Raqamli muloqot odobini bilishi (messendjerlarda, ijtimoiy tarmoqlarda pedagogga xos masofa va madaniyatni saqlash);
- Sun'iy intellekt (SI) ni rivojlantirishi (nafaqat o'zgalarni, avvalo o'z hissiyotlarini anglab, boshqarishi);
- Uzluksiz ravishda o'qishi (yangi psixologik treninglar, muloqot texnologiyalarini o'rganishi) lozim.

Xulosa qilib aytganda, muloqot madaniyati va psixologiyasi – bu Ustozning ikki qanoti. Bu ikki omilsiz eng chuqur bilim ham "o'lik yuk" bo'lib qolaveradi. Ka'butar qanoti bilan parvoz qilganidek, o'qituvchi ham madaniyatli nutqi va psixologik bilimi tufayli o'quvchilar qalbiga yo'l topadi. Zero, xalq donishmandligi bejizga aytilmagan: "Ustoz otangdan ulug' emas, ammo hurmati otangchalik." Bu hurmatni qozonish uchun esa faqatgina bilim emas, balki yurakdan yurakka o'tadigan samimiy muloqot va kuchli psixologik salohiyat kerak bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Forobiy A.N. "Fozil odamlar shahri" – Toshkent: Fan, 1993. – 200 b.
2. 7. Navoiy A. "Mahbub ul-qulub" – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 1970. – 150 b.
3. 8. Berne E. "Odamlar o'ynaydigan o'yinlar" – Toshkent: Sharq, 2015. – 400 b.
4. 9. Karimova V., Yo'ldashev J. "Pedagogik psixologiya" – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2018. – 350 b.
5. 10. Hasanov T. "Muloqot psixologiyasi" – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2010. – 280 b.
6. 11. Djeynson D.V. "Muloqot va mojarolarni boshqarish" – Nyu York, 2005. – 290 b. (elektron nusxasi).

7. 12. Qo'shbekov D. "Pedagogik mahorat asoslari" – Toshkent: TDPU, 2014. – 220 b.